

UOT 327: 140.8; UOT 327: 930.22; UOT 32:93/94

AYAZ HACIYEV

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının dissertantı
ayazhaciye@yaho.com*

ZƏİF VƏ GÜCLÜ DAVAMLI İNKİŞAF MODELƏRİ

Dayanıqlı inkişaf modellərinin tədqiqi inkişaf və ətraf mühit arasındakı əlaqə mövzusunda davam edən mübahisələrin davamıdır. İnkişafın davamlılığını hədəfləyən yanaşmaların ortaq nöqtəsi, uzunmüddətli dövrdə insanın rifahının yüksəldilməsi üçün nə edilməsi lazım olduğunu araşdırmaqdır. Lakin bu yanaşmaların əsas arqumentləri fərqli olduğundan, fəaliyyət təklifləri də dəyişir. Məsələn, zəif davamlılıq tərəfdarları texnoloji inkişaf, təbii və insan istehsalı kapitalın əvəzetmə imkanları və insanların problemləri həll etmək imkanları sayəsində ehtiyatların tükənməsinin baş verməyəcəyinə və inkişafın stabil davam edəcəyinə inanırlar.

Güclü davamlılıq dəstəkləyənlər isə inkişafın sərhədləri olduğunu iddia edirlər. Belə ki, onlara görə, dünyadakı insanların əsas ehtiyaclarını ödəmək üçün məhdud bir böyümə vacibdir. Bununla yanaşı, rifahın yüksəldilməsi üçün kəmiyyət artımı ilə xarakterizə olunan inkişafın keyfiyyətli davamlı inkişaf əvəz edilməsi də güclü davamlı inkişafın vacib prinsiplərindəndir.

Açar sözlər: Güclü davamlı inkişaf, kapital, zəif davamlı inkişaf, neoklassik, arqument, aspektlər, metodoloji xüsusiyyətlər.

Giriş. Elmi-nəzəri səviyyədə davamlılıq və davamlı inkişaf anlayışları müxtəlif formalarda müəyyənləşdirilməyə çalışılmış və zamanla fərqli baxış aspektləri meydana çıxmışdır. Məlum olduğu kimi, davamlı inkişaf gələcək nəsillərin rifahının təmin edilməsinin ən uyğun yolu kimi gələcək nəslin də bugünkü qədər ehtiyatlarla təmin edilməsində görünür. Bu nöqtədə müəyyən bir səviyyədə qorunması lazım olan resurs ehtiyatının xarakteri üzərində müəyyən müzakirələr ortaya çıxır [1].

Digər tərəfdən ətraf mühitin, təbiətin iqtisadi və sosial amillərdən asılılığının səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı da müəyyən müzakirələr diqqəti cəlb etməkdədir. İlk növbədə ondan başlamaq lazımdır ki, insanın istehsal etdiyi kapital ilə təbii kapital arasındakı əvəzetmə əlaqəsinə toxunan müzakirələr zəif və güclü davamlılıq anlayışlarının, başqa sözlə zəif və güclü davamlı inkişaf modellərinin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur.

Zəif və güclü davamlı inkişaf modellərinin ortaya çıxması, onları bir-birindən fərqləndirən əsaslar, prinsiplər, eyni zamanda bu yanaşmaların tərəfdarlarının arqumentlərinin öyrənilməsi və təhlili mühüm aktuallıq kəsb edir [2].

Zəif davamlılıq anlayışının mənşəyi neoklassik iqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi ilə əlaqəlidir. Konsepsiyanın metodoloji xüsusiyyətləri Solov tərəfindən yaradılmışdır. Zəif dayanıqlılıq yanaşması insan istehsalı olan kapitalın antroposentrik bir yanaşma kimi təbii kapitaldan daha vacib olduğunu əsaslandırır. Buna görə də, maşın, fabrik və liman kimi fiziki kapitalın mövcud olduğu yerdə davam edən nəsillərin ətraf mühiti çirkləndirməsi və ya bərpa olunmayan mənbələri istehlak etməsi problem kimi görünməməlidir. Xülasə, belə qənaətə gəlmək olar ki, təbii kapital insan istehsalına çevrildiyi müddətcə davamlılıq üçün təhlükəli bir tendensiya yoxdur [3].

Zəif davamlılıq ölçmək üçün istifadə edilə bilən göstərici Pearce və Atkinson tərəfindən təklif edilmişdir. Bu göstərici insan istehsalı olan kapital və təbii kapitalın amortizasiyasını bir ölkənin ehtiyatlarından çıxarmaqla neoklassik qənaət qaydasına əsaslanan ölçü ortaya qoyur. Daha sonra Hamilton tərəfindən həqiqi ehtiyat adlandırılan bu göstərici $Z = SY - \delta MY - \delta NY$ formatda müəyyən edilir.

Burada Z real əmanətlər, Y milli gəlir δM və sırasıyla, müvafiq olaraq insan istehsalının və təbii kapitalın amortizasiya dərəcələri göstərilir. Yuxarıdakı tənlikdə göstərilən bu zəif davamlılıq indeksi sıfırdan böyükdürsə, zəif davamlılığın müvafiq iqtisadiyyat üçün etibarlı olduğunu söyləmək olar. Dünya Bankı davamlılıq ölçmək üçün bu göstəricini qəbul etmiş və dünyanın müəyyən bölgələri üçün faktiki əmanət hesablamalarını dərc etməyə başlamışdır.

Zəif dayanıqlılıq yanaşması, texnoloji kapitalın təbii kapitalı əvəz edən biləcəyi əsas fərziyyəsi səbəbindən ekoloji iqtisadi cərəyan tərəfindən geniş tənqid edilmişdir. Bundan əlavə, Pearce və Atkinson tərəfindən irəli sürülmüş yuxarıda göstərilən davamlılıq göstəricisi bir çox digərləri tərəfindən də tənqiddə məruz qoyulmuşdur. Bu tənqidlərdən ən diqqət çəkənlərindən biri, zəngin fosfat mənbələri çıxarmaq üçün təxminən yüz il davam edən mədən fəaliyyəti nəticəsində təbii mühitin 80%-nin məhv edildiyi Sakit okean adası ölkəsi olan Naurunun, yuxarıda göstərilən tənliyə-formulaya görə ən davamlı ölkə olduğunun göstərilməsi olmuşdur [4].

Davamlı inkişafın modelləri. Ayres Pearce və Atkinson tərəfindən təklif olunan göstəricidən istifadə edərək Martínez-Alier, Cabeza Gutes sənayeləşmiş Şimal ölkələrinin, keçmişdə təbii qaynaqlarının əhəmiyyətli bir hissəsini məhv etsələr də, yüksək davamlılıq dərəcələrinə sahib ölkələr kimi dəyərləndirilə biləcəklərini qeyd etmişlər [7].

Gowdy və O'Hara isə zəif davamlı inkişaf meyarlarının qorunub saxlandığı halda ekosistemlərin və növlərin məhv olması və ya fosil yanacaqlarının tükənməsinin davamlılıqla heç bir ziddiyyət təşkil etmədiyini ifadə edən yanaşmanı tənqid etmişlər [8].

Zəif davamlı inkişaf ideyasına görə, iqtisadi böyümənin müəyyən məhdudiyyətləri olsa da, böyümə (inkişaf) ətraf mühitin keyfiyyətinin təmin edilməsində və qorunmasında əsas vasitədir. Brundtland Hesabatı ilə uyğun olan bu yanaşma, bütün sənayeləşmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün daha çox böyümə təklif edir. Zəif davamlılıq yanaşması neoklassik iqtisadiyyatda təbliğ olunan Kuznets Əyrisi hipotezi ilə üst-üstə düşür. Müvafiq olaraq, iqtisadi artım ekoloji problemlərin həllində kömək etmək üçün resurslar təmin edir və buna görə ekoloji tənzimləmə və böyümə yolu ilə keyfiyyət artır [9].

Zəif davamlılıq yanaşması, mənbələr arasında problemsiz bir şəkildə əvəzləmə aparıla biləcəyinə inanaraq, iqtisadi artımın sonsuz davam etməsi üçün heç bir ekoloji təhlükə görmür. Kapital fondunu təşkil edən texnoloji və təbii kapital bu yanaşmaya görə bir-birləri ilə problemsiz əvəz edilə biləcəyi üçün ümumi kapital fondunun miqdarı qorunmalıdır.

Bu gün resurs istifadəsinin israfçılığını nəzərə alaraq, zəif davamlı inkişaf yanaşmasının həyata keçirilməsi ilk növbədə vacib addım ola bilər. Ən azından, böyümənin məhdudiyyətlərinin olduğunu qəbul edir və istehlak etmədən müəyyən bir kapitalın gələcəyə saxlanması zəruri olduğunu göstərir. Lakin bu yanaşmanın çatışmazlığı, əsas təbii ehtiyatların heç bir əvəz olmadan tükəncəyi təqdirə insan həyatının qeyri-sabit olacağını nəzərə almamasıdır. Çünki bu vəziyyətdə insan tərəfindən istehsal edilən kapital heç bir kömək göstərə bilmir [5].

Dünyanın indiki mənzərəsinin ortaya qoyduğu vəziyyəti nəzərə alaraq, ekoloji məsuliyyət üçün ekosistem tərəfindən göstərilən xidmətlərə zərər verməyən bir inkişafın təmin edilməsi olduğu qənaətinə gəlinir. Bu baxımdan, bu yanaşmanın əksi olan və daha real hesab olunan güclü dayanıqlılıq yanaşmasının arqumentləri daha cəlbedici qəbul edilir.

İqtisadi artım hədlərinə daha ehtiyatlı bir yanaşma olan güclü davamlı inkişaf yanaşması, inkişafın davamlılığının ekoloji məsuliyyətlə əldə edilə biləcəyini vurğulayır. Ekoloji məsuliyyətin təmin edilməsi iqtisadi məqsəduyğunluq və sosial həmrəyliyin vacib şərtlərindən biri kimi göstərilir [5].

Güclü davamlılıq yanaşması, texnoloji və təbii kapitalın bir-birini tamamilə əvəz edilə bilməyəcəyini və müəyyən dərəcədə qarşılıqlı tamamlayıcı olduğunu iddia edir. Bu yanaşmaya görə, təbii kapital üçün əvəzləmə yoxdur və təbii kapital bu gün iqtisadi fəaliyyətin məhdudlaşdırıcı elementinə çevrilmişdir. Əksər ekoloji iqtisadçılar tərəfindən qəbul edilən bu yanaşma ilk növbədə ekoloji dayanıqlılığı təmin etməyə əsaslanır [6].

Güclü davamlılıq və zəif davamlılıq arasındakı fərq ilk əvvəl Pearce, Markandya və Barbier tərəfindən irəli sürülmüşdür. Turner və Pearce-in töhfələri ilə güclü və zəif dayanıqlılıq arasındakı fərq daha da aydınlaşmış və güclü davamlılıq yanaşması ekoloji elm adamları tərəfindən neoklassik ekoloji ədəbiyyatda davamlılıq ideyasına cavab olaraq getdikcə daha çox qəbul edilmişdir.

Güclü davamlılıq anlayışı əsasən ekoloji iqtisadçıların insanların mütləq biofiziki sərhədlərin mövcud olduğu bir dünyada yaşadıqları anlayışına əsaslanır. Bu anlayışın təbii nəticəsi olaraq ekoloji iqtisadiyyat təbii kapitalın quruluşunun digər kapital növlərindən (fiziki kapital (K), insan kapitalı (H) və sosial kapital (SC)) fərqli olduğunu göstərir. Müvafiq olaraq, ilk növbədə təbii kapital yer üzündəki canlılar üçün bir həyat dəstəyi sistemidir [6].

Ekosistemlər canlılar üçün qida, içməli su və digər bərpa olunan mənbələr verməklə bərabər, irsi məlumatların qorunması, torpağın qorunması və bərpası, su dövrəni, üzvi və mineral qida maddələrinin çevrilməsi, çirkləndiricilərin süzülməsi və bitkilərin mənimsənilməsi, əkinlərin mənimsənilməsi və asimilasiyası kimi həyati əhəmiyyətli funksiyalar da daşımaqdadır. Beləliklə, ekosistemlər və biomüxtəliflik, digər kapital növlərinin sahib olmadığı forma və əhatə dairəsində çoxfunksiyalı bir baza ortaya qoyur [10].

İkincisi, təbii kapitalın dönməzliyi və ya demək olar ki, dönməzliyin (quasi-irreversibility) qeyri-mümkünlüyü məqamı da nəzərə alınmalıdır. Təbii kapitalın bəzi növləri məhv edildikdən sonra yenidən qurula bilməz. Bununla birlikdə, insan tarixinin əvvəlindən olduğu kimi, kapital məhv edildiyi təqdirdə insan istehsalı çoxalda bilər. Neumayer, ozon tükənməsini və global istiləşməni demək olar ki, geri dönməzliyin nümunəsi kimi verərəkən, biomüxtəlifliyin itkisini geri dönməzlik nümunəsi kimi verir. Ozon təbəqəsinin və iqlimin bərpa olunmasına icazə verildikdə - bu proses bir insan həyatı baxımından baxıldıqda müddət çəkməsinə baxmayaraq - onlar əvvəlki vəziyyətlərinə qayıda biləcəklər [11].

Təbii kapitalın yuxarıda təsvir olunan xüsusiyyətləri səbəbindən güclü davamlılıq, insan kapitalının təbii kapitalla əvəz edilə biləcəyi ehtimalına qarşı çıxır. İnsan kapitalı və insan istehsalı kapital; təbii kapitalın müxtəlif formaları (məsələn, mis-alüminium); bərpa olunan və bərpa olunmayan təbii kapital arasında əhəmiyyətli bir əvəzetmə ola bilər. Lakin Daly-yə görə, təbii kapital insan istehsalını tamamlayır, çünki istehsal üçün xammal və enerji verir və insan kapitalı tərəfindən istehsal olunan tullantıları udur. Buna görə fərqli kapital növləri ilə əlaqədar ehtiyatları ayrıca qorunması vacibdir. Bu baxımdan güclü davamlılıq aşağıdakı formulada olduğu kimi müəyyənləşdirilir:

$$K \geq 0, \geq 0, SC \geq 0, N \geq 0.$$

Müvafiq ədəbiyyatda güclü davamlılıq yanaşması ilə bağlı iki fərqli rəy var. Bu şərtlərdən birincisi; həm texnoloji kapitalın, həm də təbii kapitalın məcmu dəyəri və təbii kapitalın ümumi dəyəri ən az sabit olmalıdır. Bu təfsirə görə güclü davamlılığa zəif davamlılıq daxildir. Buna əlavə olaraq, təbii kapital ehtiyatının ümumi dəyərini sabit saxlamaq üçün bərpa olunmayan mənbələrin istifadəsindən əldə olunan gəlirlər ilə bərpa olunan mənbələri inkişaf etdirmək üçün yenidən təbii kapitalla investisiya qoymaq lazımdır. Bu təfsir izlərini Pearce və digərləri tərəfindən təklif olunan kölgə layihə yanaşmasında görmək olar. Bu yanaşma xərc-səməre təhlilinə əsaslanaraq, həyata keçiriləcək layihələrin ətraf mühitə vurduğu zərərin bu layihələrin vurduğu ziyanı ödəmək üçün tətbiq ediləcək kölgə layihələrinin ekoloji faydasının dəyərindən az olmasını tələb edir [5].

Güclü davamlılığın ikinci təfsiri, əvəz edilə bilməyən təbii kapital fondunun pul dəyəri kimi deyil, fiziki ehtiyat kimi qorunub saxlanılmasını şərtləndirir. Hicksgil tərifinə görə gəlir davamlı istehlakdır. Ancaq təbii kapitalın məhv edilməsinə əsaslanan istehlaka gəlir deyilməməlidir, çünki təbii kapitalın istehlakı əslində mənfəətli bir sərmayədir. Əgər belədirsə, bu təbii kapital fondundan əmələ gələn axınlar istifadə olunarsa, bərpaetmə qabiliyyəti aşılmalıdır. Beləliklə, təbii kapitalın ekoloji funksiyaları pozulmayacaq. Bu təfsirin bir uzantısı olaraq kritik təbii kapital (CNC) anlayışı təklif edilmişdir. Ekins, Simon, Deutsch, Folke və De Groot, həssas təbii kapitalı müəyyənləşdirmək üçün ətraf mühit funksiyalarına köklənərək, Ciriacy-Wantrup'un 1952-ci ildə edilən bir araşdırmasına əsaslandıqları üç meyar ortaya qoymuşlar. Müvafiq olaraq, bu ekoloji funksiyaların rifah təmin edilməsi baxımından əvəz edilməməsi, itkisi geri dönməyən və itirilməsi digər böyük miqyaslı itkilərə səbəb olan zərif təbii kapitalı müəyyənləşdirir. Daly güclü davamlılıq üçün dörd maddədən ibarət bir proqram təklif etdi. Bu maddələrin birincisi, bir iqtisadiyyatın metabolizma ölçüsü olaraq təyin etdiyi cari həcm dünyanın daşıma qabiliyyətinə uyğun olaraq məhdud olmalıdır [12].

İkinci maddə, texnoloji irəliləmələrin həcmnin təkcə kəmiyyət artımı deyil, səmərəli artımı təmin edilməlidir; üçüncüsü, bərpa olunan mənbələrin toplanması sürəti yenilənmə sürətindən çox olmamalıdır; tullantıların buraxılması isə ətraf mühitin assimilyasiya qabiliyyətindən artıq olmamalıdır. Son müddətə görə, bərpa olunmayan təbii ehtiyatlar bərpa olunan əvəzədicilərin əmələ gəlməsi sürətindən daha sürətli istehlak edilməməlidir [13].

Təhlillərdən göründüyü kimi, dayanıqlı inkişaf konsepsiyalarında ətraf mühit, ekologiya, təbii resurslar və onların mühafizəsi mühüm yer tutur. Ətraf mühitin mühafizəsi isə özlüyündə iqtisadi böyümə və sosial amillərdən asılıdır.

Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının elementlərindən biri olan ətraf mühitin mühafizəsinin iqtisadi və sosial amillərdən asılılığını kəmiyyətcə tədqiq etmək üçün Dietz və Rosa tərəfindən IPAT və ImPACT çərçivələrinin bazasında STIRPAT modelləşdirmə çərçivəsi təklif edilmişdir [14].

STIRPAT dayanıqlı inkişafın bütün komponentlərini iqtisadi performans, sosial ədalət, ekoloji tədbirlər və institusional qabiliyyətləri bir biri ilə əlaqələndirir [11].

IPAT bəşəri fəaliyyətlərin ətraf mühit üzərində təsirini təhlil edən geniş yayılmış bir modeldir. IPAT 1970-ci illərin əvvəllərində Ehrlich-Holdren/Commoner arasında ətraf mühit üzərində antropogen təsirlər mövzusunda gedən debatlardan yaranmışdır və hal-hazırda da ətraf mühitdə baş verən dəyişikliklərin arxasındakı səbəblərin təhlili üçün geniş istifadə olunur.

IPAT modeli ətraf mühitə təsir edən amilləri üç əsas kateqoriyaya bölür. Bunlar: əhali, rifah (istehsalın adam başına düşən istehlakı) və texnologiyadır (adam başına düşən istehlak və ya istehsalın təsiri). Beləliklə, $I = PAT$ (1) Burada I – ətraf mühitə təsir, P , A və T isə müvafiq olaraq əhali, rifah və texnologiyadır.

Waggoner və Ausubel də təsirlərlə mübarizədə potensial addımları və siyasət qərarlarını qiymətləndirmək üçün başlangıç mərhələsində IPAT dan istifadə etmişlər. Onlar IPAT eyniliyini yəni-dən konseptuallaşdıraraq ImPACT adlandırmış və T -ni ÜDM vahidinə düşən istehlak (C) və istehlak vahidinə düşən təsir (T) olmaqla iki yeri ayırmışlar: $I = PACT$ [11].

Məsələn, karbon dioksid (CO_2) emissiyasını ənənəvi IPAT eyniliyi vasitəsilə analiz etsək məcmu emissiyanın-əhalinin (P), adam başına ÜDM-nin (A) və ÜDM vahidinə düşən CO_2 emissiyalarının (T) hasil olduğunu görürük. Bunun əksinə olaraq, ImPACT modeli CO_2 emissiyalarının, əhalinin (P), adam başına [7].

ÜDM-nin (A), ÜDM vahidinə düşən enerji istehlakı (C) və enerji istehlakı vahidinə düşən CO_2 emissiyası (T) hasilinə bərabər olduğunu qəbul edir. ImPACT modelinin başlıca məqsədi təsirləri azaltmaq üçün dəyişdirilməsi mümkün olan faktorları aşkar etmək və bir-birinə təsir edən mühüm faktorları müəyyən etməkdir. IPAT və ImPACT-in əsas üstünlükləri ekoloji prinsiplərə əsaslanmaları, aydın və konkret spesifikasiyaları və təkanverici qüvvələrdəki dəyişikliklərin təsirlərini izah etmə qabiliyyətidir [8].

IPAT və ImPACT modellərinin zəif cəhətləri isə onların eynilik olmaları və beləliklə də, hipotez testlərinin yoxlanılmasına imkan verməmələridir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, IPAT və ImPACT konsepsiyalarının ən böyük çatışmazlığı odur ki, bu konsepsiyalar eyniliklərə əsaslandıqlarından onlar təsir faktorlarının stoxastik davranışlarını və qeyri-proporsional dəyişmələrini nəzərə ala bilmir. Bu çatışmazlıq qeyd edilən konsepsiyaların ətraf mühit üzrə aparılan empirik tədqiqatlarda geniş tətbiqinə ən mühüm maneə olmuşdur. Bu çatışmazlıqlardan qaldırmaq üçün Dietz və Rosa əhali sayının, rifah halının və texnologiyanın ətraf mühit üzərində stoxastik təsirlərini regresiya təhlili əsasında qiymətləndirmək üçün IPAT modelini stoxastik hala modifə etmiş və onu STIRPAT adlandırmışlar. STIRPAT modeli təkanverici qüvvələrin ətraf mühit üzərində müxtəlif təsirlərini analiz etmək üçün müvəffəqiyyətlə istifadə edilmişdir [9].

IPAT və ImPACT dən fərqli olaraq STIRPAT modeli deterministik tənlilik deyil və o daha çox hipotezlərin empirik təhlilini aparmağa imkan verən stoxastik modeldir.

Nəticə. Ümumilikdə qeyd etmək lazımdır ki, STIRPAT modelləşdirmə çərçivəsinin üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, o, dayanıqlı inkişafın komponentləri olan iqtisadi performans, sosial ədalət, ekoloji tədbirlər və institusional qabiliyyətləri bir biri ilə əlaqələndirir. Bu modeldən, uyğun sahədə tədqiqat aparan mütəxəssislər güclü bir ekonometrik alət kimi geniş istifadə edə bilərlər [14].

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə (2003-2012-ci illər) Milli Strategiya”. “Xalq qəzeti”, Bakı, 2003.

2. Azərbaycan Respublikasında demoqrafiya və əhali sakinliyinin inkişafı sahəsində Dövlət Proqramı”. Bakı, 2004. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 11 noyabr tarixli 517 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir.
3. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı, 2012. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin. 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış”. İnkişaf konsepsiyası, 39 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf üzrə Milli Əlaqələndirmə Şurasının yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. 06 oktyabr 2016. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Bakı şəhəri, 6 oktyabr 2016-cı il.
5. Ələkbərov U. Davamlı insan inkişafı və ekoloji sivilizasiyanın əsasları. Bakı, “Təhsil”, 2013, 224s.
6. Ələkbərov U. Davamlı insan inkişafının əsasları. Bakı, “Təhsil”, 2007, 132 s.
7. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəsmi veb saytı. - <http://eco.gov.az/az/45-etik-davranislar> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
8. Həsən Məmmədov. Son beş il ərzində Azərbaycan 2030 Gündəliyinə nail olmaq istiqamətinə sadiqliyini nümayiş etdirib. Naxçıvan Dövlət Universiteti. “Statistika xəbərləri, № 3/2019”. İl 5, cild 3, iyul-sentyabr, s.64-73. - <http://unazerbaijan.org/az/dayaniqli-inkisaf-meqsedleri/dayaniqli-inkisaf-uzre-2030-cu-il-gundeliyi/> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
9. Ulduz Musayeva, 2018 /12. - <http://sehiyye.gov.az/metbuat/660-azrbaycan-shiyyisi-uurlar-v-perspektiv-vziflr-azrtac.html> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
10. Həsən Məmmədov. // Naxçıvan Dövlət Universiteti. “Statistika xəbərləri, № 3/2019”. İl 5, cild 3, iyul-sentyabr, səh. 64-73. - <http://unazerbaijan.org/az/dayaniqli-inkisaf-meqsedleri/dayaniqli-inkisaf-uzre-2030-cu-il-gundeliyi/> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
11. Əli Əhmədov. İyunun 10-da Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə seçilmiş 17 gənc səfirin təqdimat və mükafatlandırma mərasimi keçirilib. - <http://www.azerbaijan-news.az/view-171242/dayaniqli-inkisaf-meqsedleri-azerbaycanda-ugurla-reallasir> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
12. Urxan Ələkbərov. 08 oktyabr, 2015. - <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
13. Azərbaycan Respublikası üzrə Minilliyin İnkişaf Məqsədlərinin göstəriciləri. Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri II beynəlxalq elmi konfransının materialları. - https://www.stat.gov.az/source/millennium/source/MDG_az-05.01.2017.pdf [Müraciət tarixi: 13.10.2021].
14. Resolution adopted by the General Assembly. Distr.: General 18 September 2000. 9 s. - <https://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.pdf> [Müraciət tarixi: 13.10.2021].

АЯЗ ГАДЖИЕВ

*Диссертант Академии Государственного Управления
при Президенте Азербайджанской Республик*

СЛАБЫЕ И СИЛЬНЫЕ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Изучение моделей устойчивого развития является продолжением продолжающихся дебатов о взаимосвязи между развитием и окружающей средой. Общим знаменателем подходов к устойчивому развитию является изучение того, что необходимо сделать для улучшения благосостояния людей в долгосрочной перспективе. Однако, поскольку основные аргументы этих подходов различны, предложения к действию также меняются. Сторонники слабой устойчивости, например, считают, что технический прогресс, возможности замещения природного и искусственного капитала и способность людей решать проблемы не приведут к истощению ресурсов и что развитие будет продолжаться стабильно.

Сторонники сильной устойчивости утверждают, что у развития есть пределы. Поэтому, по их мнению, ограниченный рост важен для удовлетворения основных потребностей людей в

мире. В то же время одним из важных принципов сильного устойчивого развития является замена развития, характеризующегося количественным ростом, качественным устойчивым развитием для повышения благосостояния.

Ключевые слова: сильное устойчивое развитие, капитал, слабое устойчивое развитие, неоклассика, аргумент, аспекты, методологические особенности.

AYAZ HAJIYEV

*Doctoral student of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan*

WEAK AND STRONG MODELS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The study of sustainable development patterns is a continuation of the ongoing debate about the relationship between development and the environment. The common denominator of sustainable development approaches is to explore what needs to be done to improve human well-being in the long term. However, since the main arguments for these approaches are different, suggestions for action also change. Proponents of poor sustainability, for example, believe that technological advances, the ability to substitute natural and artificial capital, and the ability of humans to solve problems will not deplete resources and that development will continue to be sustainable.

Strong resilience advocates argue that development has limits. Therefore, in their opinion, limited growth is essential to meet the basic needs of the people in the world. At the same time, one of the important principles of strong sustainable development is to replace development characterized by quantitative growth with qualitative sustainable development in order to improve well-being.

Keywords: strong sustainable development, capital, weak sustainable development, neoclassicism, argument, aspects, methodological features.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 13 oktyabr 2021-ci il.

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 dekabr 2021-ci il.

Rəyçilər: s.ü.f.d. Davud Həşimov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.